

УДК 336.226:336.71

Г.В. Кравчук, д-р екон. наук, професор

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СПЕЦИФІКА БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ЯК ОБ'ЄКТА ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовано сутність та значення податкового регулювання банківського сектору державою. Визначено специфічні риси оподаткування комерційних банків та центрального банку. Досліджено необхідність врахування особливостей оподаткування банківських установ при визначенні рівня податкового навантаження.

Ключові слова: податкове регулювання, регулювання банківської діяльності, специфічні податки, квазіфіскальні операції, податкове навантаження.

В статье проанализировано сущность и значение налогового регулирования банковского сектора государством. Определены специфические черты налогообложения коммерческих банков и центрального банка. Исследовано необходимость учета особенностей налогообложения банковских учреждений при определении уровня налоговой нагрузки.

Ключевые слова: налоговое регулирование, регулирование банковской деятельности, специфические налоги, квазифискальные операции, налоговая нагрузка.

The essence and importance of banking sector fiscal regulation is analyzed in the article. The specific features of commercial and central banks taxation are developed by the author. The necessity of consideration of the banking institution taxation specific features is researched.

Key words: fiscal regulation, banking activity regulation, specific taxes, quasi-fiscal operations, tax burden.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку, який характеризується активізацією глобалізаційних та інтеграційних процесів, головною метою функціонування держави є забезпечення високого рівня її конкурентоспроможності як учасника економічних відносин на різних рівнях міжсуб'єктної взаємодії. Досягненню зазначеної мети сприяє підвищення ефективності реалізації державної економічної політики як у цілому, так і у розрізі її окремих компонентів. Головними структурними елементами економічної політики є монетарна та фіскальна, які хоча і реалізуються різними інститутами, однак знаходяться у діалектичній єдності. Варто також зауважити, що досить часто об'єктом управління у межах фіскальної та монетарної політик можуть виступати одні й ті ж економічні суб'єкти, що також обумовлює їх взаємозв'язок. Так, наприклад, банківський сектор виступає одночасно об'єктом грошово-кредитного та податкового регулювання. Однак, якщо у контексті монетарного регулювання банківської діяльності до цього типу фінансово-кредитних установ застосовуються класичні та типові інструменти управління, вплив яких досить широко висвітлений у науковій літературі, то податкове регулювання банківської діяльності є на сьогодні актуальною сферою наукових досліджень, оскільки банки мають специфічні риси, існування яких не дозволяє використовувати до них ті ж інструменти, що і до звичайних підприємств. Крім того, справедливо зазначити, що головним індикатором, що дозволяє оцінити результативність фіскальної політики держави, є податкове навантаження, розрахунок якого для банківських установ має здійснюватися за своєрідним алгоритмом, який і враховує специфіку функціонування банківського сектору. Однак зазначена проблематика не отримала широкого висвітлення серед вітчизняних авторів, що й обумовлює перспективність та актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів регулювання банківської діяльності займалися такі науковці, як О. С. Любунь [3], В. І. Міщенко [1], О. П. Орлюк [4], В. П. Ходаківська [7]. Питанням податкового регулювання, в тому числі податкового регулювання банківської діяльності, присвячені праці Л. А. Ключко [2], Н. Й. Реверчука [5], О. Г. Сербіної [6], В. В. Ходєєвої [8]. Проте зазначені автори розглядають переважно теоретичні аспекти цього поняття, не звертаючи уваги на методику розрахунку податкового навантаження на банки.

Метою роботи є дослідження специфіки функціонування банків з позиції податкового регулювання та особливостей її врахування у процесі розрахунку податкового навантаження на банки.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до реалізації поставленої мети, доцільно з'ясувати зміст понять "державне регулювання економіки", "регулювання банківської діяльності" та "податкове регулювання банківської діяльності". Отже, державне регулювання економіки (ДРЕ) можна розглядати з теоретичного та практичного аспектів. З теоретичного погляду, ДРЕ – це система знань про ключові теоретико-методологічні аспекти розробки та реалізації державної політики, закономірності дії та наслідки застосування її методів на соціально-економічний розвиток країни, з метою повної та оптимальної реалізації покладених на державу функцій. Однак у контексті цього дослідження більш раціонально буде ідентифікувати зазначене поняття з практичного боку, а саме: ДРЕ – це сфера діяльності держави, спрямована на регулювання поведінки учасників ринкових відносин з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики [9].

У межах державного регулювання економіки можна виділити специфічні сфери її реалізації, проте особливий інтерес у межах цієї роботи викликає саме регулювання банківської діяльності. У ході ідентифікації змісту цього поняття можна погодитися з думкою О. С. Любунь [3] та О. П. Орлюк [4], які визначають регулювання банківської діяльності як систему заходів, що реалізуються центральним банком чи іншим уповноваженим органом державної влади з метою забезпечення стабільного та безпечного функціонування банків, а також попередження дестабілізуючих процесів у банківському секторі.

У свою чергу, податкове регулювання банківської діяльності виступає суміжною сферою між регулюванням банківської діяльності та податковим регулюванням різних економічних суб'єктів і може бути визначено як система заходів, що реалізуються уповноваженими органами державної влади з метою втручання у діяльність банківських установ, спрямованих як на забезпечення стабільних податкових надходжень до державного бюджету, так і стимулювання (дестимулювання) активності банківського сектору.

У контексті податкового регулювання банківської діяльності можна виокремити дві об'єктні складові, на які здійснюється вплив, а саме: комерційні банки та центральний банк.

У рамках податкового регулювання комерційних банків, останній виступає переважно платником податків та інших платежів, що мають фіскальний характер. Можна виокремити три групи податків та фіскальних платежів, що сплачуються банками: звичайні податки, тобто ті ж самі податки, що сплачуються іншими господарюючими суб'єктами; специфічні податки, тобто такі, платниками яких є лише фінансові установи і банки зокрема, однак не є звичайні підприємства; спеціальні податки, які впроваджуються на тимчасовій основі для здійснення антикризового управління банківським сектором.

За кордоном специфічні риси оподаткування фінансового сектору, а значить банківських установ, виражаються через застосування двох видів податків – податку на фінансову діяльність (*Financial Activity Tax*) та податку на фінансові транзакції (*Financial Transaction Tax*).

Основні причини впровадження податку на фінансову діяльність можна сформулювати таким чином:

- зростання додаткових надходжень від фінансового сектору у відповідь на надання державних гарантій;
- функціонування податку на фінансову діяльність у вигляді аналогу ПДВ на фінансові послуги;
- компенсація інших форм неявної державної підтримки;
- обмеження масштабів банківського сектору.

Базою оподаткування цим податком можуть виступати як у цілому сума заробітної плати та прибутку банку, так і понаднормово виплачена зарплата та надприбутки.

Призначенням податку на фінансові транзакції є зростання фіскальних надходжень від фінансового сектору разом зі зниженням обсягів спекулятивних операцій банків.

Різновидом цього податку є податок на банківські операції, який стягується з сум надходжень на банківські рахунки та/або вилучення коштів з них. Причому варто відзначити, що у деяких країнах надходження до бюджету з податку на фінансові операції банків перевищують надходження з податку на прибуток, що свідчить про вагомість цього податку як у контексті реалізації фіскальної функції держави, так і визначення рівня податкового навантаження на банки.

Під впливом негативних наслідків фінансової кризи 2008 року деякими країнами було впроваджено спеціальні банківські податки, які носять тимчасовий характер. Призначення цих податків полягає у компенсації негативного впливу минулих чи майбутніх фінансових криз на банківський сектор чи економіку держави в цілому. Надходження від їх сплати спрямовуються до державного бюджету з метою покриття дефіциту, викликаного кризою, або акумулюються у спеціальних стабілізаційних фондах з метою фінансування превентивних заходів в умовах волатильності банківського сектору та нівелювання наслідків майбутніх фінансових криз.

Як висновок до контекстуальної компоненти податкового регулювання саме комерційних банків, варто зазначити, що усі з перерахованих податкових платежів мають враховуватися при визначенні податкового навантаження, тоді як більшістю науковців до розрахунку приймаються лише звичайні податки, що призводить до отримання не зовсім адекватних висновків.

У контексті визначення місця центрального банку в системі податкового регулювання варто зауважити, що існують випадки, коли центральний банк виступає платником певних податків. Так, наприклад, у Філіппінах центральний банк – Bangko Sentral ng Pilipinas (BSP), є платником дивідендів та багатьох загальнодержавних та місцевих податків. Фактично ці кошти акумулюються державою для погашення зобов'язань попередника BSP – Central Bank of the Philippines (CBP), який було оголошено банкрутом у зв'язку з акумуляцією значного дефіциту операційної діяльності, спричиненого надмірною квазіфіскальною діяльністю [11].

Однак слід зауважити, що оподаткування операцій центрального банку не є досить поширеною практикою, що обумовлено кількома причинами. По-перше, уряд як головний акціонер центрального банку досить часто має монопольне право на його фінансові результати, а тому на законодавчому рівні закріплено пропорції, за яким більша частина прибутку центрального банку перераховується до бюджету. По-друге, головним завданням центрального банку є підтримання цінової стабільності, тоді як встановлення оподаткування різних його операцій призводить до зміщення акцентів і, як наслідок, центральний банк змушений визначити своєю головною метою саме реалізацію ефективного податкового менеджменту, а не підтримання цінової стабільності. І, по-третє, оподаткування деяких видів операцій (наприклад, операцій на відкритому ринку) спричиняє виникнення конфлікту інтересів між фіскальною та монетарною політиками, що призводить до неефективного виконання покладених на центральний банк функцій. Таким чином, можна підсумувати, що центральний банк має звільнитися від сплати переважної більшості податків, зокрема, прибуткових, майнових податків, податків на деякі види фінансових операцій тощо, і сплачувати лише ті податки, які не впливають на ефективність його діяльності (наприклад, виступати податковим агентом при сплаті ПДФО та відрахувань із заробітної плати тощо) за алгоритмом, визначеним для інших державних установ.

У контексті цього дослідження, необхідно зазначити, що центральний банк може виступати також об'єктом податкового регулювання у процесі здійснення ним квазіфіскальної діяльності. Під квазіфіскальними операціями варто розуміти операції, які здійснюються центральним банком або іншою державною фінансовою установою, мають такий же ефект, як фіскальні заходи у формі прямого оподаткування, субсидування або

прямих витрат, та впливають або можуть впливати на фінансові операції центрального банку, інших державних фінансових установ або уряду [10]. Тобто такі операції реалізуються переважно центральним банком, є фіскальними за своєю природою, оскільки впливають на формування доходної частини бюджету і вилучаються на безповоротній та безоплатній основі, однак фактично не є податками.

До квазіфіскальних операцій можна віднести такі: субсидування кредитів; безпроцентне обов'язкове резервування; лімітування кредитування; операції з фінансової підтримки банківського сектору та суб'єктів господарювання стратегічно важливих галузей; встановлення системи множинних валютних кусів; гарантії валютного курсу; субсидування хеджування від ризику зміни валютного курсу тощо [10].

Висновки. Підсумовуючи концептуальні засади специфіки податкового регулювання діяльності центральних банків, варто зазначити, що при визначенні податкового навантаження на центральний банк доцільно враховувати як обсяг фактично сплачених ним податків, так і обсяг реалізованих квазіфіскальних операцій. Крім того, можна розрахувати показник податкового навантаження на банківський сектор у цілому, який би враховував аналогічні індивідуальні показники за комерційними та центральним банками. Цей агрегований показник дозволить отримати цілком закономірні та об'єктивні висновки, якщо буде враховувати розглянуту в цій роботі специфіку функціонування банківського сектору.

Список використаних джерел

1. *Банківський нагляд* : навч. посіб. / В. І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко. – К. : Знання, 2004. – 406 с. – (Вища освіта XXI століття).
2. *Клюско Л. А.* Оподаткування банківської діяльності в Україні та основні напрями його вдосконалення [Електронний ресурс] / Л. А. Клюско, Я. Г. Підсосонна. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/fkd/2012_1/part1/55.pdf.
3. *Любунь О. С.* Національний банк України : Основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності / О. С. Любунь, В. С. Любунь, І. В. Іванець. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 351 с.
4. *Орлюк О. П.* Банківське право : навч. посіб. / О. П. Орлюк. – М. : Юрінком Інтер, 2005. – 376 с.
5. *Реверчук Н. Й.* Зарубіжний досвід податкового регулювання банківської діяльності та його застосування в Україні / Н. Й. Реверчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.5. – С. 221-225.
6. *Сербина О. Г.* Методологічні засади дослідження регулювання податкової банківської діяльності / О. Г. Сербина // Науковий вісник НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.6. – С. 201-206.
7. *Ходаківська В. П.* Ринок фінансових послуг: теорія і практика : навч. посіб. / В. П. Ходаківська, В. В. Беляєв. – К. : ЦУЛ, 2002. – 616 с.
8. *Ходеева В. В.* Налоговое регулирование банковских финансовых институтов / В. В. Ходеева // Бизнес Информ. – 2009. – № 10. – С. 108-110.
9. *Чистов С. М.* Державне регулювання економіки : навчально-методичний посібник / С. М. Чистов ; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2002. – 208 с.
10. *Mackenzie, G.* Quasi-Fiscal Operations of Public Financial Institutions / G. A. Mackenzie, P. Stella. – International Monetary Fund, 1996. – 38 p.
11. *Tetangco, A. M.* The tax-exempt status of the central bank in the Philippines [Електронний ресурс] / Amando M. Tetangco Jr. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/bppdf/bisap20s.pdf>. – 10.01.2013. – Назва з екрану.